

РОЛЬ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ВБУДОВАНИХ СТАБІЛІЗАТОРІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ*

К. В. Савченко, канд. екон. наук, доцент,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Досліджено проблеми реалізації стабілізаційної політики у сучасних умовах господарювання, вибору виду стабілізаційної політики та пошуку шляхів мінімізації лагів стабілізаційної політики. Доведено, що мінімізувати негативні наслідки існування лагів стабілізаційної політики дозволяє правильне розуміння ролі фінансового механізму вбудованих стабілізаторів.

Ключові слова: стабілізаційна політика, вбудовані стабілізатори, фінансовий механізм.

Исследованы проблемы реализации стабилизационной политики в современных условиях ведения хозяйства, выбора вида стабилизационной политики и поиска путей минимизации лагов стабилизационной политики. Доказано, что минимизировать негативные последствия существования лагов стабилизационной политики позволяет правильное понимание роли финансового механизма встроенных стабилизаторов.

Ключевые слова: стабилизационная политика, встроенные стабилизаторы, финансовый механизм.

ВСТУП

Як в умовах кризи, так і в умовах посткризового періоду з очевидністю проявляється гостра необхідність державного втручання в економіку. Досвід багатьох країн світу, як розвинутих, так і економічно слабких, свідчить про важливість адекватності та швидкості змін у державному регулюванні економіки у відповідь на виклики сьогодення. Така ситуація вимагає трансформації ролі держави щодо забезпечення соціально-економічного прогресу, надаючи особливої актуальності дослідженням в сфері розроблення державної стабілізаційної політики, зокрема, відповідного наукового обґрунтування потребують фінансові механізми реалізації такої політики.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У наукових публікаціях останнім часом достатньо широко висвітлено проблеми впливу фінансової кризи на національну економіку. Автори розглядають міжнародний досвід боротьби із наслідками фінансової кризи та рекомендації щодо формування нової моделі державного регулювання національної економіки, обґрунтовують провідну роль держави у забезпеченні економічного розвитку країни і захисті основних суспільних інтересів [1, 2], детально аналізують якісні зміни в цілях і інструментах грошово-кредитної політики, які відбулися у період фінансової кризи у розвинених країнах і які можуть бути запроваджені у країнах пострадянського простору [3, 4, 5]. Особливу увагу привертає висвітлення дискусійних питань щодо основних напрямків сучасної макроекономічної політики, проблем розроблення довгострокових програм розвитку національної економіки, ролі фінансів у стабілізації економіки [6, 7].

* Стаття рекомендована до друку доктором економічних наук Леоновим С. В.,
ДВНЗ Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми

Однак такі актуальні аспекти реалізації стабілізаційної політики, як питання функціонування фінансового механізму вбудованих стабілізаторів національної економіки у кризових умовах, висвітлюються недостатньо широко.

Метою статті є визначення значення вбудованих стабілізаторів та ролі їх фінансового механізму у вирішенні основних задач стабілізаційної політики держави.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Багаторічний досвід функціонування ринкової економіки довів необхідність включення до числа економічних функцій держави проведення стабілізаційної політики, основними цілями якої є забезпечення максимально можливої зайнятості населення країни, достатньо високих темпів економічного зростання, стабільного рівня цін, збалансованості платіжного балансу країни.

Для реалізації стабілізаційної політики держави важливе значення мають як фіскальна, так і монетарна концепції. Зазначені дві концепції державного регулювання економіки, незважаючи на всі відмінності, мають багато спільного, зокрема, основним об'єктом державного впливу на економіку вважається сукупний попит. Фіскальна концепція дозволяє регулювати величину сукупного попиту шляхом впливу на конкретні компоненти сукупного попиту, зокрема, на споживчі витрати, інвестиції та державні закупівлі. Для впливу на сукупний попит монетарна концепція обґрунтовує необхідність регулювання обсягу грошової маси в обігу.

Для успішної стабілізації економіки в умовах фінансової кризи держава має проводити політику стимулювання, а в умовах економічного зростання – політику стримування для недопущення так званого “перегріву” економіки (інфляційного розриву). У підсумку стабілізаційна політика держави має бути спрямована на зменшення амплітуди коливань фактичного ВВП відносно лінії тренду. Вирішальне значення для успіху стабілізаційної політики держави має наявність даних щодо динаміки великої кількості показників економічної кон'юнктури (надаються офіційними статистичними службами, науково-дослідними інститутами тощо). Як відомо, усі макроекономічні показники можна поділити на проциклічні (збільшуються у період економічного зростання), контрциклічні (зменшуються у період економічного зростання) та ациклічні (не залежать від фаз економічного циклу, наприклад, державні витрати на оборону)). Однак для успішної стабілізаційної політики більш важливою є інша класифікація макроекономічних показників, а саме: 1) показники, що починають змінюватися перед переходом до іншої фази циклу (ціни на акції тощо); 2) показники, що починають змінюватися вже після переходу до іншої фази циклу (рівень безробіття і т.д.). Так, обсяг товарно-матеріальних запасів починає зростати, а ціни на акції і рівень завантаження виробничих потужностей починають знижуватися раніше, ніж відбувається перехід до кризової фази економічного циклу. Аналогічно, дані показники починають змінюватися у зворотному напрямку раніше, ніж відбувається перехід до фази економічного зростання. Таким чином, дані показники можна назвати попереджувальними, оскільки напрямок і характер їх змін свідчать про наближення переходу до іншої фази економічного циклу. Від рівня професіоналізму уряду при інтерпретації зазначених показників і відповідних своєчасних дій залежить успіх стабілізаційної політики.

На сучасному етапі суспільного поступу стабілізаційна політика держави повинна відповідати певним вимогам щодо ефективності. По-перше, очевидно, що стабілізаційна політика держави впливає на

очікування суб'єктів господарювання, а отже, має передбачуваний характер. По-друге, враховуючи те, що інвестиційний клімат у країні – це один із найважливіших факторів стабільності економічного розвитку, стабілізаційна політика держави має бути спрямована на покращання інвестиційної привабливості економіки країни. Важливість задовільного інвестиційного клімату в країні обумовлюється його безпосереднім впливом на такі важливі макроекономічні показники, як рівень зайнятості, рівень інфляції. Шляхом стимулювання інвестиційних процесів у країні держава здатна впливати на темпи і пропорції суспільного виробництва. По-третє, при здійсненні стабілізаційної політики важливим є ефективне використання такого могутнього важеля впливу на макроекономічні показники, і в першу чергу на сукупний попит, як державні закупівлі. Даний важіль впливу доцільно використовувати у комплексі із регулюванням обсягів споживчого кредитування та іпотечного кредитування. По-четверте, однією із пріоритетних складових частин стабілізаційної політики держави має бути регулювання ринку праці у напрямку забезпечення високої зайнятості і соціального захисту громадян.

До основних проблем реалізації стабілізаційної політики у сучасних умовах господарювання можна віднести вибір її виду та пошук шляхів мінімізації лагів. Оскільки стабілізаційна політика може реалізовуватися як у вигляді активної (відносно високий ступінь інтенсивності державного втручання в економіку), так і пасивної (відносно низький ступінь інтенсивності державного втручання в економіку), дуже важливим є обґрунтування вибору виду політики, який дозволив би досягти поставлених цілей стабілізації у найкоротші терміни із максимальним ефектом. Можна стверджувати, що за наявності перших ознак наближення зміни фаз економічного циклу і одразу після того, як перехід до іншої фази вже відбувся, доцільно використовувати активну стабілізаційну політику. Однак у періоди часу між переходами від однієї фази економічного циклу до іншої доцільно використовувати саме пасивну стабілізаційну політику.

Лаги стабілізаційної політики поділяються на два основних види: 1) лаг, що дорівнює періоду часу на усвідомлення необхідності запровадження певних заходів щодо стабілізації; 2) лаг, що дорівнює проміжку часу між запровадженням стабілізаційних заходів і отриманням результатів від їх запровадження. Лаги стабілізаційної політики негативно впливають на її ефективність. Однак мінімізувати негативні наслідки існування лагів стабілізаційної політики дозволяють вбудовані (автоматичні) стабілізатори, за допомогою яких здійснюється вплив на макроекономічні показники без активних державних заходів щодо втручання в економіку.

Роль таких вбудованих стабілізаторів у сучасному суспільстві виконують система оподаткування доходів громадян і суб'єктів господарювання (особливо ефективним даний стабілізатор може бути, якщо шкала оподаткування прогресивна), а також система соціального захисту. Так, на фазі економічного зростання у результаті інфляційних процесів доходи зростають і (за умови прогресивної шкали оподаткування) автоматично обкладаються податком за більш високою ставкою, що дозволяє протистояти “перегріву” економіки; протилежний вплив здійснюється на кризовій фазі економічного циклу. Крім того, на кризовій фазі економічного циклу зростає кількість осіб, що потребують допомоги, і витрати в системі соціального захисту зростають автоматично, без необхідності вживання спеціальних заходів, а отже, величина лагів зменшується. Завдяки даному фінансовому механізму система соціального захисту дозволяє здійснювати і протилежний за

характером, стримуючий вплив на фазі економічного зростання без необхідності вживання спеціальних додаткових заходів з боку уряду.

Підкреслимо, що вбудовані стабілізатори не слід ототожнювати з такими елементами самоорганізації ринкового механізму, як гнучкість цін, рух капіталу із низькоприбуткових галузей економіки до високоприбуткових, формування споживчого попиту не тільки залежно від поточного, але і від очікуваного у майбутньому доходу.

Узагальнюючи досвід різних країн світу, можна стверджувати, що на відміну від попередніх періодів у другій половині ХХ століття спостерігалось скорочення глибини і тривалості економічних криз, що пов'язано із більшою інституціональною адекватністю держави, виконанням нею важливих макроекономічних функцій регулювання динаміки доходів і споживчого попиту на основі фінансового механізму вбудованих стабілізаторів, до числа яких у першу чергу входить система соціального захисту.

Економічна роль фінансового забезпечення соціального захисту не зводиться до забезпечення життєвих умов працівників, які вже втратили роботу або працездатність, а також до запобігання або зменшення їх бідності. Функціонування даної системи надає зайнятим на виробництві працівникам відчуття матеріальної стабільності, безпеки і забезпеченості, впевненості в економічній перспективі власного існування, що в кінцевому підсумку служить однією із найважливіших передумов продуктивності праці.

Виплати через систему фінансового забезпечення соціального захисту нерідко визначаються як вбудовані (автоматичні) стабілізатори сучасної ринкової економіки. Вбудовані, тому що державна система соціального захисту населення є невід'ємною частиною сучасних суспільних інститутів, яка практично не піддається суттєвому і тривалому скороченню і тим більш не може бути знищеною навіть в умовах тотальної приватизації. Автоматичні, тому що економічний ефект визначається вже самим фактом існування системи соціального захисту. Обсяг фінансування соціальних виплат із даної системи реагує на зміну соціальної ситуації, що виникає у ході циклічних коливань суспільного виробництва, здебільшого в автоматичному режимі.

Система фінансового забезпечення соціального захисту є значним важелем впливу державної політики регулювання доходів населення. Процес проведення державної політики перерозподілу доходів вимагає витрачання значних коштів. Ефективність реалізації певних заходів щодо регулювання доходів у конкретних умовах залежить від багатьох обставин, що включають побічні наслідки кожного із таких заходів. Зокрема, запровадження державою субсидій на придбання деяких товарів, витрати на оплату яких є суттєвими у доходах малозабезпечених категорій населення (наприклад, продукти харчування та комунальні послуги), потребує великих витрат фінансових ресурсів. Однак наслідком застосування даного методу може постати не тільки покращання матеріального стану малозабезпечених груп населення, але і зростання доходів виробників товарів. Інший приклад, значне підвищення розмірів соціальних трансфертних платежів в умовах ринкової економіки може призвести до прискорення інфляційних процесів. Адже реальне зростання доходів одних прошарків суспільства може викликати підвищення ринкових цін для всіх покупців, тобто можливим наслідком постане падіння сукупного добробуту споживачів. Для визначення ефективності певних методів регулювання доходів здійснюється оцінка їх впливу на ступінь диференціації доходів населення. Для цих цілей використовуються коефіцієнти диференціації доходів населення, які дозволяють оцінити грошові доходи різних груп населення. Найбільш

часто використовується коефіцієнт концентрації доходів (індекс Джині), який характеризує розподіл сукупного доходу між групами населення.

Якщо при переході від доіндустріальної цивілізації до індустріальної нерівність доходів збільшувалася, то із подальшим розвитком індустріалізації відбувалася спочатку стабілізація нерівності доходів, а потім і скорочення нерівності доходів. Рівень економічного розвитку служить основним фактором, що впливає на даний процес. Однак процес скорочення нерівності доходів відбувається дуже низькими темпами, а наприкінці ХХ століття вплив економічного зростання на скорочення нерівності доходів різко зменшився, а у значній кількості країн навіть спостерігалось і зростання нерівності доходів.

Контрциклічний характер соціальних виплат (виплат у системі соціального захисту) певною мірою нейтралізує відносно проциклічні зміни показника заробітної плати, набуває стабілізуючого значення для динаміки споживання. Пріоритетом у перерозподільній політиці держави користуються малозабезпечені групи населення. Соціальні виплати є додатковим або основним доходом перш за все для тих домогосподарств, які практично цілком або в особливо великій мірі змушені витратити отриману допомогу саме на споживання. Таким чином, незважаючи на те, що соціальні виплати у складі індивідуального доходу займають відносно невелику частку, вони відіграють значну роль у підтримці споживчого попиту і стабілізації економічного розвитку.

Однак необхідно пам'ятати і про деяку обмеженість вбудованих стабілізаторів, яка особливо проявляється в умовах надзвичайно гострих фінансових криз і у країнах з недостатнім економічним розвитком. Очевидно, що збільшення податкового тягара як передумова для зростання соціальних витрат держави є достатньо обмеженим. Перевищення прийнятних меж може негативно позначитися і на мотивації до праці, і на підприємницькій активності. До того ж підвищення рівня безробіття призводить до скорочення надходжень до системи соціального захисту. Така ситуація значно погіршує фінансову базу функціонування вбудованих стабілізаторів. Хоча слід підкреслити, що, незважаючи на це, у світі все більше визнання отримує зростаючий економічний потенціал вбудованих стабілізаторів і особливо соціальних виплат. Фінансове забезпечення соціального захисту розглядається вже не стільки як економічний тягар, який суспільство вимушене нести, виходячи із політичних міркувань, а як певний фактор, який сприяє стабільності економіки, підвищенню її ефективності і гнучкості. У сучасному світі відбувається певна адаптація функціонування вбудованих стабілізаторів у такій їх частині, як соціальні виплати, за двома напрямками. По-перше, у характері функціонування вбудованих стабілізаторів відбувається поступовий перехід від суто матеріальних виплат особам, що потребують допомоги, до максимально можливого залучення працездатної частини таких категорій громадян до участі у суспільному виробництві. По-друге, у функціонуванні вбудованих стабілізаторів все більшу роль відіграють недержавні інститути, наприклад, недержавні пенсійні фонди.

ВИСНОВКИ

Отже, важливе методологічне і практичне значення мають такі положення.

До основних проблем реалізації стабілізаційної політики у сучасних умовах господарювання можна віднести вибір виду стабілізаційної політики та пошук шляхів мінімізації лагів стабілізаційної політики.

Мінімізувати негативні наслідки існування лагів стабілізаційної політики дозволяють вбудовані (автоматичні) стабілізатори, за допомогою яких здійснюється вплив на макроекономічні показники без активних

державних заходів щодо втручання в економіку. Роль таких вбудованих стабілізаторів у сучасному суспільстві виконують система оподаткування доходів громадян і суб'єктів господарювання, а також система фінансового забезпечення соціального захисту.

Фінансовий механізм соціальних виплат служить додатковим стабілізуючим фактором у період фінансових криз перш за все для тих домогосподарств, які практично цілком або в особливо великій мірі змушені витратити отриману допомогу саме на споживання.

Таким чином, незважаючи на те, що соціальні виплати у складі індивідуального доходу займають відносно невелику частку, вони відіграють значну роль у підтримці споживчого попиту і стабілізації економічного розвитку, виконуючи при цьому функцію вбудованих стабілізаторів.

Подальших досліджень вимагають питання синхронізації функціонування фінансових механізмів вбудованих стабілізаторів з метою забезпечення найбільшого ефекту стабілізації національної економіки. Зокрема, щодо податкової та соціальної політик така синхронізація має відбуватися за двома напрямками. По-перше, за характером функціонування вбудованих стабілізаторів, коли відбувається поступовий перехід від суто матеріального забезпечення до фінансового стимулювання. По-друге, за джерелами впливу вбудованих стабілізаторів, коли зазначені цілі досягаються за допомогою публічно-приватного партнерства.

SUMMARY

THE ROLE OF THE FINANCIAL MECHANISM OF THE AUTOMATIC STABILIZERS IN THE IMPLEMENTATION OF THE STATE STABILIZATION POLICY

K .V. Savchenko,

Sumy State University, Sumy, Ukraine

The article describes problems of the stabilizing policy realization in the modern terms of management, choosing stabilizing policy type and searching ways for minimizing of stabilizing policy lag. It is proved that the correct understanding of the role of the built-in stabilizer's financial mechanism allows minimizing of negative consequences of stabilizing policy lag.

Key words: *stabilizing policy, built-in stabilizers, financial mechanism.*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гимпельсон В. Страх безработицы: опыт межстрановых сопоставлений / В. Гимпельсон, Г. Монусова // Вопросы экономики. – 2010. – № 2. – С. 117-138.
2. Камалян А. К. Оценка уровня дифференциации налогового бремени между субъектами Российской Федерации / А. К. Камалян, А. В. Слепокуров // Финансы и кредит. – 2010. – № 9. – С. 10-14.
3. Ковзанадзе И. Уроки мирового кризиса : необходимая модель регулирования экономики / И. Ковзанадзе // Вопросы экономики. – 2010. – № 4. – С. 113-120.
4. Кулаков М. В. Государство как субъект экономического развития / М. В. Кулаков // Вестник Московского университета. Сер. 6 : Экономика. – 2010. – № 6. – С. 13-22.
5. Некипелов А. Стратегия и тактика денежно-кредитной политики в условиях мирового экономического кризиса / А. Некипелов, М. Головин // Вопросы экономики. – 2010. – № 1. – С. 4-20.
6. Попкова Н. А. Наиболее актуальные вопросы современной макроэкономической политики / Н. А. Попкова // Финансы и кредит. – 2010. – № 9. – С. 26-32.
7. Юзвович Л. И. Экономическая природа и роль инвестиций в национальной экономической системе / Л. И. Юзвович // Финансы и кредит. – 2010. – N 9. – С. 48-52.

Надійшла до редакції 1 червня 2012 р.